

Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir ginkluotasis pasipriešinimo sąjūdis Lietuvoje

Pokario metai buvo sudėtingas išbandymo laikotarpis Lietuvos žmonėms ir visuomeninėms struktūroms, taip pat ir Bažnyčiai. Tuometinė Lietuvos visuomenė buvo stipriai religiškai angažuota ir konfesiniu atžvilgiu gana homogeniška, todėl Katalikų Bažnyčios įtaka jai buvo didžiulė. Taigi Bažnyčios santykis su rezistenciniu judėjimu buvo svarbus veiksnys pokario Lietuvos istoriniuose procesuose. Kita vertus, tai buvo iššūkis pačiai Bažnyčiai, turėjęs didelę įtaką jos tolesnei raidai sovietų totalitarinės sistemos sąlygomis. Nepaisant problemos aktualumo, iki šiol jai nebuvo skiriama pakankamai dėmesio pasipriešinimo istoriografijoje, pasitenkinta perpasakojimu, nesigilinant į kontekstą ir reikšmę, keletu labiausiai žinomų momentų, kaip antai: episkopato daugumos atsisakymas 1945 m. paraginti partizanus legalizuotis, atskirų kunigų ryšiai su pagrindžiu¹. Kiek nuodugniau nagrinėti problemą mėgino emigracijoje rašę autoriai², nors jie ir neturėjo galimybių savo teiginius pagrįsti konkrečiais istoriniais faktais. V. S. Vardys gana tiksliai apibūdino vieną iš dvasininkijos laikysenos partizaninio judėjimo atžvilgiu aspektų: „Su nedidelėmis išimtimis daugumą kunigų galima apibūdinti kaip simpatizuojančius rėmėjus, kurie paprašyti teikdavo partizanams religinius patarnavimus, nors jokių būdu nebuvo tikri nei tuo, kad ginkluotas pasipriešinimas turi galimybių laimėti, nei tuo, kad tai buvo tinkamiausias būdas pasiekti jo tikslams“³. Tuo tarpu kitų istorikų darbuose, kuriuose rašoma apie Bažnyčios santykį su ginkluotuoju pasipriešinimo sąjūdžiu, tarsi *a priori* daroma prielaida, kad Bažnyčia besąlygiškai rėmė

ginkluotąjį pagrindį. Reikia pažymėti, kad tiek vienų, tiek kitų prielaidos yra spekuliatyvaus pobūdžio, neparemtos konkrečiais istoriniais faktais. Pranešime norėta detaliau panagrinėti kai kuriuos šios svarbios pokario istorijos problemos aspektus, nepretenduojant į išsamų ir visapusišką jos tyrimą. Bus mėginama atsakyti į tokius klausimus: kokia buvo Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchų pozicija ginkluotojo pasipriešinimo atžvilgiu? kas ir kaip ją lėmė? kaip ir kodėl ji kito? kokia buvo partizanų reakcija į ją? koks santykis tarp oficialios Bažnyčios pozicijos ir eilinių dvasininkų praktinės veiklos?

Pirmiausia reikia konstatuoti faktą, kad Bažnyčiai norint išlikti legaliai veikiančia struktūra jos hierarchai negalėjo viešai pritarti partizaniniam judėjimui. Vienoks ar kitoks pritarimas, jeigu tai būtų tapę žinoma sovietų valdžios organams, būtų reiškęs nereikalingą, nors ir herojišką, Bažnyčios savizudybę. Antra, Bažnyčia niekada neskatinė prievarta spręsti kylančių konfliktų, todėl ji negalėjo vienareikšmiškai laiminti ginkluotos kovos. Trečia, bent jau kai kurie vyskupai, nebūdami tikri pasipriešinimo perspektyvumu, atsargiai vertino tarptautinę situaciją ir nenorėjo išprovokuoti dar didesnio ginkluoto pasipriešinimo, o kartu ir daugiau aukų. Arkivysk. M. Reinys, prieš karą kurį laiką buvęs nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministru ir gerai išmanęs tarptautinių santykių logiką, 1946 m. pavasarį taip vertino tarptautinę situaciją: „Kai kas, trokšdami politinių permainų mūsų šalyje, laukia greitos naujo karo pradžios. Tokius aš laikau labai naiviais žmonėmis“⁴.

Tačiau prasidėjus sovietų valdžios spau-

dimui, kad vyskupai paragintų partizanus sudėti ginklus, Bažnyčios hierarchai negalėjo ilgai tylėti. Beje, galimybė pasinaudoti Bažnyčios autoritetu ir buvo viena svarbiausių priežasčių, dėl kurios su Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchija nebuvo susidorojama iškart po Lietuvos reokupacijos. Juk jau 1944 m. lapkričio pradžioje LSSR NKGB komisaras A. Guzevičius, suderinęs su A. Sniečkumi, buvo numatęs suimti arkivysk. M. Reinį⁵, tačiau greitai, atsižvelgiant į arkivyskupo padėtį ir autoritetą tarp dvasininkų, buvo nutarta susilaikyti nuo šio žingsnio ir pamėginti arkivyskupą panaudoti „patriotiniam“ darbui⁶. 1945 m. kovo mėn. A. Guzevičius taip pat ieškojo galimybių, kad vysk. T. Matulionis baigtų kalėti nebaigtą nuo ketvirtąjo dešimtmečio bausmės laiką⁷. Taigi svarbiausia problema tampa hierarchijos pasipriešinimas sovietų valdžios siekimui padaryti ją savo politikos įrankiu.

Beveik visi Bažnyčios hierarchai iš pradžių atsisakė įgyvendinti sovietų valdžios reikalavimus. Svarbiausias motyvas buvo toks: ginkluotasis pasipriešinimas kilo dėl politinių priežasčių, todėl Bažnyčia, laikydamasi nesikišimo į politiką principo, negalinti jo vertinti neigiamai, ji tik perspėjanti jo dalyvius dėl religinės moralės įpareigojimų (tie perspėjimai turėjo galioti ir priešingai pušei). Kitas pačių vyskupų pareikštas motyvas – tai jų nepasitikėjimas sovietų valdžios pažadais nebausti sudėjusių ginklus partizanų. Be šių, pačių vyskupų atsisakymo motyvų, galima paieškoti ir svaresnės tokios laikysenos motyvacijos. Tiek episkopatas, tiek eiliniai dvasininkai gerai žinojo tuo metu Lietuvoje susidariusią situaciją ir matė, kad viena svarbiausių pasipriešinimą motyvuojančių jėgų buvo nepakeliamas sovietų valdžios teroras, todėl partizaniniame kare daugiau buvo linkę įžvelgti gynybą nuo gresiančio gyvybei pavojaus. Tai ne tik skatino susilaikyti nuo neigiamo ginkluotos kovos traktavimo, bet ir buvo akstinas daugeliui kunigų teikti miške atsidūrusiems žmonėms tiek materialinę, tiek dvasinę pagalbą. Tačiau tik nedi-

delė dalis kunigų prisidėjo prie partizaninės kovos stiprinimo ar išplėtimo. Iš tokių dvasininkų pirmiausia minėtini A. Ylius, J. Stankūnas, J. Lelešius. A. Ylius buvo vienas iš partizanų Tauro apygardos kūrėjų ir bene pirmasis (1945 m. rudenį) pasipriešinimo sąjūdžio centralizacijos visos Lietuvos mastu iniciatorių, tačiau net ir jis manė, „kad politinė kova šiuo metu įgauna svarbesnę reikšmę nei partizaninė kova...“⁸ Kun. J. Stankūnas 1947 m. pradžioje buvo Tauro apygardos vado A. Baltūžio suformuoto Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) prezidiumo nariu ir parašė du labai svarbius laiškus: Lietuvos katalikų kreipimąsi į popiežių Pijų XII (kreipimąsi J. Lukša 1947 m. pavasarį nuvežė į Vakarus) ir atvirą laišką Lietuvos katalikų dvasininkijai, kuria-me ragino kunigus aktyviau priešintis sovietiniam režimui. Tauro apygardos kapeliono kun. J. Lelešiaus dienoraštyje⁹ užfiksuotos kalbos partizanams rodo, kad jis ginkluotą kovą laikė neišvengiama siekiant tautos laisvės (taigi politinio tikslo). Dauguma kitų kunigų, kaip jau minėta, teikė partizanams tik materialinę pagalbą arba religinius patarnavimus.

Kita vyskupų nepaklusimo sovietų valdžios reikalavimams priežastimi reikia laikyti pirmaisiais pokario metais Bažnyčioje vyravusią *išgyvenimo* laikyseną, t. y. pastangas apsisaugoti nuo praradimų nedarant didesnių nuolaidų valdžiai ir apskritai vengiant santykių su ja¹⁰. Tokią Bažnyčios laikyseną lėmė požiūris, kad susiklosčiusi politinė situacija yra laikina. Trečia, Bažnyčia pati nebuvo ir negalėjo būti lojali ateistiniam režimui, siekiamam ją likviduoti. Kad Lietuvos Katalikų Bažnyčia buvo pasirengusi sugyventi su sovietiniu režimu, jeigu jis garantuotų jai bent minimalią veikimo laisvę ir teises, rodo autoritetingų Bažnyčios hierarchų pasisakymai. Dar 1940 m. spalio 7 d. memorandumė sovietų valdžiai tai patvirtino kun. M. Krupavičius. Panašią poziciją 1945 m. birželio mėn. memorandumė išdėstė vysk. T. Matulionis¹¹, o 1946 m. gruodžio mėn. įvy-

kusiame pokalbyje su sovietų valdžios atstovais ir arkivysk. M. Reinys¹². Tiesa, pastarųjų dviejų pareiškimuose aiškiai iškeltas Bažnyčios nesikišimo į politiką principas, t. y. kad jos lojalumas tam tikromis sąlygomis dar nereikia sovietų valdžios politikos rėmimo. Laikydami tokios pozicijos, vyskupai tikėjosi išvengti kolaboravimo su sovietų valdžia ir kartu apsaugoti Bažnyčią nuo represijų. Tačiau tokia episkopato pozicija nepatenkino sovietų valdžios, kuri Bažnyčios lojalumą įsivaizdavo tik kaip jos politikos rėmimą. Todėl, nepaisant minėtų vyskupų geranoriškų pareiškimų, sovietų valdžia nesusilpnino savo represyvosios politikos Bažnyčios atžvilgiu ir siekė išstumti iš Bažnyčios vadovybės tuos asmenis, kurie neatitiko jos lojalumo sampratos.

Dar 1945 m. birželio mėn. jai pavyko palaužti Kauno arkivyskupijos valdytoją prel. St. Jokubauskį, ir jis sutiko pasirašyti sovietų valdžios aprobuotą kreipimąsi į savo vyskupijos kunigus ir tikinčiuosius, raginantį nutraukti ginkluotąjį pasipriešinimą. Be šantažo, prelato įtikinimui MGB panaudojo ir žymaus nepriklausomybės laikų veikėjo, Vasario 16-osios akto signataro kun. V. Mirono autoritetą: jis 1945 m. vasario mėn. buvo užverbuotas ir panaudojamas darant įtaką Bažnyčios hierarchijai¹³. Tuo tarpu kiti vyskupijų valdytojai arba išvis tylėjo, arba, neparodydami savo politinės pozicijos, kalbėjo apie artimo meilės priesaką, komentavo Dievo įsakymą „nežudyk“ ir kėlė kitus religinės moralės reikalavimus (arkivysk. M. Reinio 1945 m. rugpjūčio 9 d. ganytojiškas kreipimasis, vysk. K. Paltaroko kalėdinis ganytojiškas laiškas). Iš esmės panašus buvo ir bendras visos Lietuvos vyskupų ganytojiško laiško projektas, parengtas po 1946 m. vasario 5 d. įvykusio Bažnyčios hierarchų susitikimo su aukštais sovietų valdžios pareigūnais (LSSR NKGB komisaru D. Jefimovu, Religinių kultūrų reikalų tarybos pirmininku I. Polianskiu, jos įgaliotiniu Lietuvoje A. Gailevičiumi, Lietuvos LKT pirmininko pav. M. Šmausku) ir įteiktas 1946 m. va-

sario 21 d.¹⁴ Tačiau sovietų valdžia tam projektui nepritarė, nes esą jame aiškiai nepamarktas ginkluotasis pasipriešinimas, o kai kurios vietos esančios atvirai antisovietinio provokacinio pobūdžio. Tokią tvirtą, Bažnyčios mokymu paremtą vyskupų laikyseną stalininio teroro aplinkybėmis galima vertinti kaip pasipriešinimo režimui aktą.

Kita vertus, episkopatas stengėsi kunigus orientuoti ta linkme, kad jie nenaudotų Bažnyčios ryšiams su antisovietiniu pagrindžiu ir patys vengtų tokių ryšių, nes tai duotų pagrindą sovietų valdžiai apkaltinti visą Bažnyčią nelojalumu ir sukeltų nežabotą represijas prieš ją. Kaip priedą prie minėto vyskupų ganytojiško laiško buvo numatyta išsiuntinėti ir bendrą aplinkraščių kunigams, kuriame jiems buvo nurodyta pirmiausia rūpintis Dievo garbe ir sielų išganymu bei vengti politikos, bažnyčiose ir klebonijose nelaikyti Dievo namams netinkamų daiktų (t. y. ginklų ar kitos pagrindžiui reikalingos amunicijos). Tačiau svarbiausia, jog kunigai buvo paraginti per tėvus ir giminaičius daryti poveikį partizanams, kad jie grįžtų prie kūrybinio darbo¹⁵. Vyskupai gana išmintingai nesutiko paskelbti šio aplinkraščio motyvuodami tuo, kad jis turėjo būti paskelbtas tik kartu su ganytojišku laišku. Vis dėlto dauguma vyskupijų valdytojų (vysk. K. Paltarokas 1946 m. sausio 21 d., arkivysk. M. Reinys kovo 12 d., prel. St. Jokubauskis rugsėjo 10 d.) išleido atskirus panašaus pobūdžio aplinkraščius kunigams, tiesa, susilaikydami nuo neapgalvoto raginimo daryti poveikį partizanų giminėms.

Paskutinį kartą pakeisti vyskupų nusistatymą ir padaryti juos valdžios įrankiu mėgino 1946 m. gruodžio mėn. į Lietuvą atvykęs SSRS MGB O skyriaus 4-ojo poskyrio (kontroliavo Katalikų Bažnyčios veiklą visoje SSRS teritorijoje) viršininkas maj. Ochrimenka. Konfidencialiuose pokalbiuose su vyskupais K. Paltaroku, P. Ramanausku ir arkivysk. M. Reiniu jis stengėsi juos įkalbėti bendradarbiauti su valdžia. Beje, vyskupams „buvo duota aiškiai suprasti, kad kol dvasi-

ninkija ir episkopatas nepakeis savo priešiškos politikos [t. y. netaps valdžios įrankiu. – A. S.], sovietinė valdžia ir jos organai laikys Bažnyčią savo slaptu ir aiškiu priešu”¹⁶.

Visų vyskupų atsakymai buvo skirtingi. Vysk. P. Ramanauskas griežtai atmetė pasiūlytą bendradarbiavimo modelį motyvuodamas tuo, kad Bažnyčia negali palaikyti religiją persekiojančios valdžios politikos¹⁷. Vysk. K. Paltarokas, motyvuodamas būtinybe gelbėti Bažnyčią nuo sunaikinimo, sutiko vykdyti tokius sovietų valdžios reikalavimus:

„a) savo kaip vyskupijos valdytojo padėti panaudoti nukreipiant dvasininkijos veiklą lojalia sovietinei valdžiai linkme bei tokia pat dvasia auklėjant eilinius tikinčiuosius;

b) kategoriškai uždrausti dvasininkijai panaudoti sakyklą antisovietinei propagandai, taip pat ir propagandai prieš jaunimo stojimą į komjaunimo ir pionierių organizacijas;

c) imtis ryžtingų priemonių, kad ne tik nei vienas kunigas nedalyvautų partizanų formuotėse arba jas koku nors būdu palaikytų, bet ir aiškintų tikintiesiems partizanų veiklos žalą tautai ir Bažnyčiai”¹⁸.

Arkivysk. M. Reinys iš pradžių lyg ir sutiko įgyvendinti analogiškus sovietų valdžios reikalavimus, kaip ir iškeltieji vysk. K. Paltarokui, tačiau netrukus įvykusiame dar viename susitikime su MGB darbuotojais atsisakė tai daryti motyvuodamas tuo, kad „be kita ko, tai reiškia atviriausią valstybės kishimąsi į Bažnyčios reikalus”¹⁹. Arkivyskupo pozicijos pasikeitimą nemažai lėmė vyskupų T. Matulionio ir P. Ramanausko suėmimas 1946 m. gruodžio 16 d.: tada jis pamatė, kad bendradarbiavimas su valdžia neapsaugo Bažnyčios nuo represijų.

Po minėtų pokalbių ir vyskupų suėmimo bei prel. St. Jokubauskio mirties 1947 m. vasario 3 d. Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovybė ėmė laikytis glaudesnio bendradarbiavimo su sovietų valdžia nuostatos. Ją iškėlė ir nuoširdžiausiai stengėsi įgyvendinti naujasis Kauno arkivyskupijos valdytojas

kan. J. Stankevičius, kurį parėmė ir vysk. K. Paltarokas. Pastarasis jau tą patį vakarą po kan. J. Stankevičiaus išrinkimo (1947 m. vasario 5 d.), dalyvaujant arkivysk. M. Reinui, prel. B. Sužiedėliui (Kaišiadorių vyskupijos valdytojas po vysk. T. Matulionio suėmimo) ir kitų vyskupijų atstovams, kalbėjo: „jeigu dvasininkija laikysis reakcingo [t. y. ne prosovietinio. – A. S.] kurso, tai mus visus sutraiškys. Reikia rasti būdą, kaip užmegzti kontaktą su valdžia, ir rasti *modus vivendi* su ja”²⁰. Ir toliau šie abu Bažnyčios hierarchai rasdavo bendrą kalbą santykių su sovietų valdžia klausimais. Suėmus arkivysk. M. Reinį, tą pačią dieną vysk. K. Paltarokas kalbėjosi su kan. J. Stankevičiumi ir visiškai pritarė jo mintims, kurias būtų galima apibendrinti taip: 1) jei Bažnyčia nebendradarbiaus su valdžia, ji bus visiškai atribota nuo visuomenės; 2) reikia atsikratyti iliuzijų dėl užsienio intervencijos galimybių, todėl aktyvus pasipriešinimas esąs beprasmiškas; 3) religijos išsaugojimas šiuo metu esąs svarbiausias uždavinys, o kunigų ryšiai su po grindžiu tam trukdo²¹. 1947 m. liepos 10 d. įvykusiame vyskupijų valdytojų susitikime kan. J. Stankevičius pristatė savo „kovos prieš banditizmą” programą. Pagal tą programą jo kreipimasi į vyskupijos kunigus turėjo lydėti kurijoje parengti pamokslai šia tema, kuriuos privaloma skaityti visose vyskupijos bažnyčiose. Jis taip pat numatė organizuoti susitikimus su kunigais ir jiems tiesiogiai aiškinti, kad jo veikla yra naudinga Bažnyčiai. Kan. J. Stankevičius puikiai suvokė, jog Bažnyčia gali turėti įtaką partizaniniam judėjimui tik tuomet, kai dauguma eilinių kunigų pradės įgyvendinti vyskupų pareiškimuose išdėstytas mintis. Tokiai kanau ninko veiklai pritarė ir kiti vyskupijų valdytojai, išskyrus po vysk. A. Karoso mirties Vilkaviškio vyskupijos valdytoju tapusį kan. V. Vizgirdą, kuris, perskaitęs kan. J. Stankevičiaus kreipimosi projektą, pasakė: „Bet koks bolševikas neparašytų geriau, gėda, kad kunigai išvis rašo tokius kreipimus. Kas yra bolševikai Lietuvoje? Argi tai teisėta val-

džia? Jie yra okupantai, uzurpatoriai ir daugiau nieko. Jie eina savo keliu, o Bažnyčia savo. Juk Bažnyčia atskirta nuo valstybės, tai ko jie nori iš Bažnyčios”²². Tuo tarpu Telšių vyskupijos valdytojas kan. J. Juodaitis koncentruotai išreiškė visų kitų valdytojų nuostatą: „Dabar taip reikia, kitaip mes žūsimė”²³. Nors visi vyskupijų valdytojai 1947 m. vasarą išleido sovietų valdžios pageidavimus daugiau ar mažiau atitinkančius kreipimusis partizanų klausimu, tačiau tik vienas kan. J. Stankevičius uoliai stengėsi kovoti su ginkluotuoju pogrindžiu. Savo atsiminimuose, rašytuose jau po konflikto su sovietų valdžia, jis ir toliau neigiamai vertino partizaninį judėjimą ir vadino jį banditizmu²⁴. Tai patvirtina ir jo aktyvus bendradarbiavimas su MGB organais, kovojusiais prieš tautinį pogrindį. Kan. J. Stankevičiaus tragedija buvo ta, kad jis tikėjo, jog sovietinėje sistemoje religija gali atrasti savo vietą, jei tik Bažnyčia bus visiškai lojali ir remis jos politiką. Kad tai buvo iliuzija, jis suprato tik septintojo dešimtmečio viduryje.

Taigi nuo 1947 m. vidurio liko tik vienas Lietuvos Katalikų Bažnyčios valdymo centras, viešai neatsiribojęs nuo partizaninio judėjimo, – tai Vilkaviškio vyskupijos kurija. Remiantis vien sovietų valdžios šaltiniais gana sunku vienareikšmiškai atsakyti ir į klausimą, ar glaudžius ryšius su ginkluotuoju pogrindžiu ji palaikė. 1949 m. gegužės mėn. Maskvos nurodymu LSSR saugumo organai tyrė agentūrinę bylą „Tina” ir suėmė Vilkaviškio vyskupijos valdytoją kan. V. Vizgirdą, kurijos kanclerį kun. S. Mikelkevičių bei dar penkis šios vyskupijos kunigus. Suėmimo pagrindu tapo pasiklausymo duomenys, pasak kurių kan. V. Vizgirda davęs nurodymus pas jį susirinkusiems kunigams saugoti partizaninio judėjimo vadus, o kalbėdamasis su nenustatytu pogrindžio dalyviu patarinėjęs, kaip toliau tęsti kovą, bei stiprinęs morališkai²⁵. Tačiau 1955 m. rašytame skunde nuteistasis kun. S. Mikelkevičius teigė, kad pasiklausymo duomenys buvo suklastoti norint panaikinti atskirą Vilkaviškio vyskupiją, nes apie pasiklausymą buvo žino-

ma ir tokių pokalbių negalėjo būti²⁶. Kad ir kaip būtų, kan. V. Vizgirdos tvirta laikysena nebendradarbiauti su sovietų valdžia likviduojant partizaninį judėjimą sudarė palankias sąlygas šios vyskupijos kunigams aktyviausiai ir ilgiausiai Lietuvoje remti partizaninį pogrindį. Kita vertus, ir pats partizaninis judėjimas Vilkaviškio vyskupijoje buvo aktyviausias, o dvasininkija visuomet ten, kur daugiausia jos ganomųjų.

Galima teigti, kad, nors sovietų valdžiai iki 1949 m. vidurio ir pavyko pasiekti oficialiai neigiamą Lietuvos episkopato požiūrį į partizaninį judėjimą, tačiau tai neturėjo didelės įtakos jo slopinimui. Eiliniai dvasininkai, turėdami didesnę veiksmų laisvę negu hierarchai, neutralizavo iš viršaus skleidžiamą neigiamą požiūrį. Vyskupijų valdytojų kreipimasis užgoždavo kasdieniai pamokslai ir kita kunigų veikla. Nepaisant sovietų valdžios reikalavimų, kunigams, nuteistiems už ryšių su partizanais palaikymą, nebuvo taikomos bažnytinės sankcijos motyvuojant formaliu principu, kad pasaulietinės valdžios kaltinimus Bažnyčia turi patikrinti pati. Be to, tiek eiliniai gyventojai, tiek partizanai į episkopato pareiškimus žiūrėjo gana rezervuotai, žinodami, kad daugumą jų lėmė valdžios spaudimas Bažnyčiai. Tai patvirtina ir partizanų, kurių dauguma buvo labai religingi žmonės, priešiška reakcija į tokius pareiškimus. Antai į prel. St. Jokubauskio 1945 m. birželio mėn. kreipimąsi partizanai reagavo platindami atsisaukimus, raginančius netikėti juo²⁷, o kan. J. Stankevičiui ne kartą grasino netgi fiziniu susidorojimu. Matydama, kad Bažnyčios hierarchų balsas nepasiekia partizanų, sovietų valdžia nuo 1948 m. liovėsi prievartavusi valdytojus dalyvauti partizaninio judėjimo slopinime. Kita vertus, ir patys partizanai, suvokdami, kad ryšiai su jais pavojingi legaliam Bažnyčios egzistavimui, nereikalavo iš legaliai gyvenusių kunigų paramos ir religinių patarnavimų. Kun. J. Lelešius, kreipdamasis į besislapstantį kunigą pagalbos, kad aprūpintų partizanus religiniais patarnavimais, kalbėjo: „aš visiškai pas tave būčiau neatėjęs, jei-

gu tu galėtum legaliai gyventi...²⁸ Bažnyčia pačiu savo egzistavimu ir mokymu galėjo inicijuoti pasipriešinimą totalitarinei sistemai ir aktyviai tai darė per visą sovietinės okupacijos laikotarpį, be to, kaip visa Lietu-

va negalėjo išeiti į miškus, taip ir kunigai neturėjo moralinės teisės aktyvia parama partizaniniam judėjimui duoti pretekstą sunaikinti legalią Bažnyčios struktūrą.

Nuorodos

¹ Žr. N. Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metais*, Vilnius, 1997, p. 44, 87; *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Vilnius, 1996, p. 113–115.

² V. S. Vardys, *The Catholic Church, dissent and nationality in soviet Lithuania*, New York, 1978, p. 69–72; T. Remeikis, *Oposition to soviet rule 1945–1980*, Chicago, 1980, p. 105–114.

³ V. S. Vardys, *The Catholic [...]*, p. 71.

⁴ Agento Jakubo 1946 m. balandžio 12 d. pranešimas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 45, b. 71, l. 71.

⁵ LSSR NKGB raporto SSRS NKGB komisariui V. Merkulovui projektas, *ibid.*, l. 13–16.

⁶ LSSR NKGB komisaro D. Rodionovo 1944 m. lapkričio 21 d. raštas LSSR NKGB komisaro pavaduotojui, *ibid.*, l. 17–19.

⁷ LSSR NKGB komisaro A. Guzevičiaus 1945 m. kovo 4 d. telegrama SSRS NKGB 2-osios valdybos viršininkui Fedotovui, *ibid.*, b. 97, l. 425.

⁸ LSSR MGB 1946 m. vasario mėn. pažyma „Apie katalikų dvasininkijos dalyvavimą organizuojant ginkluotą kovą ir kitokią antisovietinę veiklą“, *ibid.*, ap. 3, b. 201, l. 198.

⁹ J. Lelešius-Grafas, L. Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, Kaunas, 1994.

¹⁰ Plačiau apie tai, kaip kito Bažnyčios laikysena valdžios atžvilgiu visos sovietinės okupacijos metu, žr. A. Streikus, „Į „Kronikos ištakas“ pažvelgus“, *Naujasis židinys*, 1997, Nr. 3–4, p. 167–170.

¹¹ P. Gaida-Gaidamavičius, *Nemarus mirtingasis Arkivyskupas Teofilus Matulionis*, Roma, 1981, p. 102–109.

¹² SSRS MGB O skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko Ochrimenkos raportas apie 1946 m. gruodžio 14 d. įvykusį pokalbį su arkivysk. M. Reiniu, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 71, l. 246–253.

¹³ LSSR MGB 1946 m. rugpjūčio 6 d. pažyma „Apie maršrutinės agentūros darbą dvasininkijos tarpe“, *ibid.*, ap. 10, b. 22, l. 178–179.

¹⁴ Šis dokumentas publikuotas kn.: A. Baltinis, *Vyskupo Vincento Borisevičiaus gyvenimas ir darbai*, Roma, 1975, p. 144–148.

¹⁵ *Ibid.*, p. 148–149.

¹⁶ SSRS MGB O skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko Ochrimenkos raportas apie 1946 m. gruodžio 14 d. įvykusį pokalbį su arkivysk. M. Reiniu, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 71, l. 251.

¹⁷ SSRS MGB O skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko Ochrimenkos raportas apie 1946 m. gruodžio 4 d. įvykusį pokalbį su vysk. P. Ramanausku, *ibid.*, b. 159, l. 197–198.

¹⁸ SSRS MGB O skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko Ochrimenkos raportas apie 1946 m. gruodžio 28 d. įvykusį pokalbį su vysk. K. Paltaroku, *ibid.*, b. 1272, l. 68.

¹⁹ LSSR MGB O skyriaus 1-ojo poskyrio viršininko kpt. Čečurovo 1947 m. sausio 11 d. raportas apie pokalbį su arkivysk. M. Reiniu, *ibid.*, b. 71, l. 257.

²⁰ Agento Neris 1947 m. vasario 15 d. pranešimas, *ibid.*, l. 107.

²¹ Agento Neris 1947 m. birželio 7 d. pranešimas, *ibid.*, b. 1272, l. 73.

²² Ataskaita apie Kauno miesto O skyriaus darbą 1947 m. rugpjūčio mėn., *ibid.*, ap. 14, b. 64, l. 101.

²³ *Ibid.*, l. 102.

²⁴ J. Stankevičius, *Mano gyvenimo kryžkelės*, rąstis, 1965, p. 277.

²⁵ LSSR saugumo ministro P. Kapralovo 1949 m. birželio 7 d. specialus pranešimas SSRS MGB O skyriaus viršininkui Dubrovinui, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 69, l. 17–18.

²⁶ Kun. S. Mikelkevičiaus skundas SSRS generaliniam prokurorui, LYA, baudžiamoji byla Nr. 43405/3, t. 2, l. 324–325.

²⁷ LSSR MGB 1945 m. rugpjūčio 4 d. ataskaita apie reakciją į prel. St. Jokubauskio kreipimąsi, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 22, l. 173.

²⁸ J. Lelešius-Grafas, L. Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 38.

Arūnas Streikus

THE CHURCH AND THE ARMED RESISTANCE MOVEMENT

Summary

On the basis of a wide range of archival sources the paper addresses the relations between the Catholic Church of Lithuania with the Armed Resistance Movement in post-World War II Lithuania. In the initial stage of the movement the episcopate of Lithuania took the position of a non-interference policy i.e. they did not support the armed resistance overtly. But on the other hand the episcopate did not agree to be used as a suppressive instrument of the armed resistance movement. Later on, when four of six bishops of

Lithuania were subject to occupation repression by the Soviets and were replaced by a far more loyal ecclesiastics, the ruling hierarchy of the Lithuanian Church consented to call on the partisans to cease the armed resistance. This attitude did not exert major influence over the slackening of the movement, since the partisans were very well aware of the fact that the statements made by those bishopric proprietors did not represent the genuine voice of the Church.